

การจัดหมู่หนังสือพุทธศาสนา

(ปาฐกถาของ นายสุชีพ ปุญญานุภาพ แสดง ณ แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน ๒๔๙๕)

บันทึกโดย ทรรคนิยา ศิลลวิสุทธิ

ก่อนที่จะอธิบายถึงการจัดหมวดหมู่หนังสือพุทธศาสนา ผู้ปาฐกได้กล่าวถึงที่มาของคำราชาทางพุทธศาสนาว่า ในพุทธกาล یش้องกันด้วยปากเปล่า และจดจำกันต่อ ๆ มา พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งพุทธกาลเรียกว่า “พระพุทฺธพจน์” บ้าง “พระธรรมวินัยบ้าง” เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมบรรดาต่างกต่างก็พากันจดจำ ต่อมาเมื่อพระอานนท์ได้เข้ามาเป็น พระสาวกองค์หนึ่ง จึงได้รับเป็นพระพุทฺธอุปฐาก และทำหน้าที่ เป็นผู้คอยจดจำและเรียนรูพระธรรมของพระพุทธเจ้า เพราะพระอานนท์เป็นผู้ที่มีความจำดีเลิศ ในการทำหน้าที่เป็นพุทฺธอุปฐากนั้นพระอานนท์ได้ทูลขอพุทฺธานุญาตเพื่อกันการครหา รวม ๘ ข้อ ซึ่งจะขอนำมากล่าวเฉพาะที่เกี่ยวข้องเพียง ๔ ข้อ

๑. ถ้าพระพุทธเจ้าเสด็จไปในที่นิมนต์ ถ้าเขาไม่เจาะจงพระอานนท์ ขอยอย่าได้พาไปด้วย

๒. ผู้ใดที่จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ขอให้พระอานนท์ได้ตัดสินใจว่าควรเข้าเฝ้าได้หรือไม่

๓. เมื่อพระอานนท์มีข้อข้องใจอันใด ก็ขอให้ทูลถามพระพุทธเจ้าได้

๔. ถ้าพระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงธรรมในที่ลับหลัง เวลานั้นก็กลับแล้วขอให้เฝ้าให้พระอานนท์ฟังเพื่อจะได้จดจำหรือกำหนดไว้เมื่อใดครมาถาม

ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสปริณิพพานแล้ว ก็ยังไม่มีมีการจดจารึกคำสอนไว้ จนกระทั่งเกิดเหตุที่น่าสลดใจขึ้นหนึ่งภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสปริณิพพานแล้ว ๗ วัน กล่าวคือมีพระสูงอายุรูปหนึ่งเห็นพระทงหลายร้องไห้ ก็บอกว่าจะร้องไห้ไปทำไม ควรจะดีใจ เพราะว่าจะได้ไม่มีคนมาคอยจู้จุกจิกวนใจ ห้ามไม่ให้ทำสิ่งต่าง ๆ พระมหากัสสปซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่ได้ยินคำพูดเหล่านั้นเข้า เห็นว่าภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสปริณิพพานแล้วเพียง ๗ วัน ยังมีผู้จ้องจามกถาคำกล่าวราวค้อนพระวินัย เห็นว่าถ้าไม่รวบรวมพระธรรมวินัยไว้แล้ว ก็จะทำให้เกิดความยุ่งยากในภายหน้า เห็นว่าควรทำดังคายนาพระธรรมวินัย จึงได้นิมนต์พระอรหันต์ ๔๙๙ องค์มาทำดังคายนาในคราวนั้น ในเวลานั้นพระอรหันต์ยังไม่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ จึงไม่ได้รวมงานด้วย แต่ต่อมาไม่นานก็สำเร็จ จึงได้เป็นการกระสังขทำดังคายนาด้วย ในการทำดังคายนาคราวนั้นมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นองค์อุปถัมภ์

วิธีทำดังคายนาใช้วิธีปูลงาวัดชันหา คือมีพระผู้ใหญ่รูปหนึ่งใน ๕๐๐ รูปเป็นผู้ถามแล้วให้พระผู้เชี่ยวชาญองค์หนึ่งเป็นผู้ตอบ และในการปูลงาวัดชันหานี้ได้ตกลงแบ่งพระพุทธศาสนาออกเป็นหมวดหมู่ เรียกว่า “ไตรปิฎก” (ไตร—๓, ปิฎก—ตระกูลว่า, กระเช้า, คัมภีร์)

ความจริงการ จัดหมวดหมู่ พระธรรม ของ พระพุทธเจ้าได้เคย กระทำกันมา แล้วในสมัยพุทธกาล กล่าวคือศาสนาเซน (Jain) คำนี้มาจากจีนะ (Jina) อันเป็นศาสนาฝ่ายอเทวนิยม และเป็นคู่แข่งของพุทธศาสนา ศาสดาของศาสนานี้ตายลง เพียงเวลาไม่นาน ลูกศิษย์เกิดทะเลาะเบาะแว้งกันทำให้เห็นความเสื่อมอย่างชัดเจน ตอนนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่ตรัสปริณิพพาน จึงทรงถามสาวอกว่าใครมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการแตกแยกในศาสนานี้ พระสาวกจึงทูลว่าที่เป็นเช่นนั้นเพราะไม่จัดประเภทธรรมะให้เป็นหมวดหมู่ ท่านจึงแสดงตัวอย่างการจัดประเภทธรรมะให้ฟังอย่างละเอียด พระศาสดาทรงเห็นชอบด้วย และทรงรับรองมคตินี้ เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสปริณิพพานแล้วจึงได้มีการจัดระเบียบคำสอนของพระองค์

ดังได้กล่าวแล้วว่า เมื่อทำสังคายนา ได้แบ่งคำสอนของพระพุทธเจ้าออกเป็น ๓ ประเภท เรียกว่า พระไตรปิฎก ซึ่งอาจจะแบ่งได้ดังนี้ คือ

๑. วินัยปิฎก
๒. สุตตันตปิฎก
๓. อภิธรรมปิฎก

วินัยปิฎก ว่าด้วยศีลของภิกษุและภิกษุณีเทียบได้กับกฎหมายของพระ พระอุบาลีเป็นผู้ตอบคำถาม พระอุบาลีมีความสามารถเข้าใจและจดจำพระวินัยเป็นเลิศกว่าพระรูปอื่น ๆ และพระพุทธเจ้าก็ทรงยอมรับ พระมหากัสสปเป็นผู้ตั้งคำถาม ศีลของพระที่เรารู้กันว่ามี ๒๒๗ นิสสัย เป็นเพียงที่ดำคณูและสัตว์ให้ที่ประชุมฟังทุก ๑๕ วัน แต่แท้จริงมีมากหลายพันข้อ

สุตตันตปิฎก ว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่แสดงในการเผยแผ่พระศาสนาพร้อมด้วยเรื่องราว ในปิฎกหมวดนี้มีคำโต้ตอบที่ทำให้ผู้ฟังวินิจฉัยได้ด้วยตนเอง แสดงคำสอนที่ควรปฏิบัติทุกสมัย สอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเองเสียให้เห็นแจ้งว่าอย่างไรก่อนแล้วจึงเชื่อจากปิฎกหมวดนี้จะทราบพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ใคร ที่ไหน เรื่องอะไร มีผู้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่าอย่างไร และพระพุทธเจ้าทรงโต้ตอบอย่างไร

อภิธรรมปิฎก ว่าด้วยธรรมะล้วน ๆ ไม่มีสถานที่หรือบุคคลปะปนอยู่เลย พระอภิธรรมเป็นคัมภีร์ที่แยกธรรมะจากพระสูตร มารวมแต่ข้อธรรมะแล้วอธิบายให้พิสดารกว้างขวางออกไปอีก

เมื่อทำสังคายนาครั้งแรกเสร็จแล้วยังไม่ได้จัดบันทึกเอาไว้ ยังใช้ว่าปากเปล่าท่องจำกันต่อไป

เมื่อทำสังคายนาครั้งแรก มีพระอัครพวกกหนึ่งนอกเหนือไปจากพระอรหันต์ ๕๐๐ รูปได้ไปทำสังคายนาอีกแห่งหนึ่ง เรียกตนเองว่าพวกมหาสังฆิกะ รวบรวมกันวินิจฉัย

พระธรรมค่อเดิมบ้าง ตัดออกบ้าง เป็นต้นเหตุแห่งลัทธิ “มหายาน” อันหมายถึงยานที่ใหญ่และแข็งแรง เรียกพุทธศาสนาตามแนวของพระอรหันต์ ๕๐๐ รูปว่าหินยาน อันหมายถึงยานที่เลว การกระทำดังนี้เป็นเหตุเบื้องต้นแรกที่ทำให้เกิดแตกแยกนิกายออกเป็น ๒ นิกายในพระพุทธศาสนา นิกายมหายานนี้ได้แก่ศาสนาที่นับถือกันใน ซิบต จีน เกาหลี ญี่ปุ่น และญวน ส่วนนิกายหินยาน นั้นได้แก่พุทธศาสนาที่นับถือกันใน ไทย ลังกา ดาวเขมร และพม่า

พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ รูปที่ทำความดี ได้รักษาพระธรรมค่อมา และได้มีการกระทำดังกล่าวพระไตรปิฎกชนหลายครั้ง ใน พ.ศ. ๔๐๐ ปีล่วงแล้ว จึงได้มีการจดจารึกไว้ในคัมภีร์ไบเบิล และเมื่อมีการประชุมประเทศที่นับถือพุทธศาสนาที่ลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้มีการเสนอญัตติให้เลิกใช้คำว่า “หินยาน” ให้ใช้คำว่า “เถรวาท” แทน ซึ่งหมายความว่า ถ้อยคำของพระเถระผู้เฒ่าผู้มีความรู้ความชำนาญ และได้เป็นที่รับรองกันทั่วไป

เป็นที่ยอมรับกันว่า ได้มีการจารึกในไบเบิลภายหลังที่พระพุทธองค์ได้เสด็จสู่ปรินิพพานแล้วถึง ๔๐๐ ปี เพราะฉะนั้นจึงมีบางอย่างเพิ่มเติมเข้ามาในพุทธศาสนา แต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตั้งถึงเหตุการณ์เช่นนั้น จึงได้ทรงวางหลักไว้ว่า อะไรที่เข้ากันได้กับพวกที่พระองค์ทรงบัญญัติว่าไม่ควรสำหรับสงฆ์ หรือสำหรับพุทธศาสนิกชนก็ย่อมถือว่าไม่ควรทั้งสิ้น นอกจากนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังได้ประทานข้อบ่งชี้แก่การโต้เถียงกันอีก คือประทานหลักสำหรับตัดสินธรรมวินัยไว้ถึง ๘ ข้อ กับได้ประทานข้อความที่เป็นหลักใหญ่ไว้อีกข้อหนึ่งคือ “อย่าเชื่อเพียงแต่อ้างตำราให้เชื่อโดยมีเหตุผล”

พระไตรปิฎกนั้นบางแห่งก็ยาก มีความหมายลึกซึ้งเข้าใจยากแก่คนในภายหลัง พระอรชรกถาจารย์ได้เรียบเรียงอธิบายคำและเนื้อความให้เข้าใจง่ายขึ้น คำอธิบายนั้นเรียกว่า “อรรถกถา” (Commentary) มีชื่อและอธิบายคัมภีร์นั้น ๆ

นอกจากยังมีฎีกาแก้บรรณกถา และอนุฎีกาแก้ฎีกาอยู่อีกเป็นอันมาก อันจะเป็นเครื่องมือช่วยให้คนรุ่นหลังได้ค้นคว้า และศึกษาหาความรู้ใน พระธรรมวินัย ของ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอย่างดี

เมื่อจัดประเภทหรือชั้นของหนังสือทางพระพุทธศาสนาจึงจัดได้ดังนี้ :—

๑. บาติ คือพระไตรปิฎก ถือกันว่าเป็นหลักฐานสำคัญ
๒. บรรณกถา คือคำอธิบายพระไตรปิฎก แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๗๐๐ ดังแต่นั้นเป็นหลักฐานรองลงมา

๓. ฎีกา คือคำอธิบายบรรณกถาอีกต่อหนึ่ง

๔. อนุฎีกา คือคำอธิบายฎีกาอีกต่อหนึ่ง

หนังสือเบ็ดเตล็ดที่ชื่อเรียกเป็นอย่างอื่น เช่น โยชนาบ้าง ปกรณ์พิเศษบ้าง อยู่ในชั้นบรรณกถาและฎีกา เป็นพื้น

เมื่อได้อธิบายความรู้ทางพระพุทธศาสนาอย่างย่อ ๆ แล้ว ผู้ปราชญ์ได้อธิบายถึงการจัดหมวดหมู่หนังสือทางพระพุทธศาสนา ตามเลขหมู่โดยละเอียด ของหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยยึดหลักการจัดหมวดหมู่ของ Dewey Decimal Classification และนอกจากนั้นยังได้ให้คำแนะนำว่า เพื่อที่จะรู้จักประเภทหนังสือต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา บรรณารักษ์ควรจะใช้หนังสือ “นำเที่ยวในพระไตรปิฎก” ของพระอมรพันธุ์ วัดโสมนัสวิหาร เป็นคู่มืออีกด้วย

หมายเหตุ หนังสือ “นำเที่ยวในพระไตรปิฎก” นั้น พระอมรพันธุ์ (ป. ๙) วัดโสมนัสวิหาร อาจจะหาซื้อได้จาก สถาบันศึกษามหามงกุฎราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพุทธศาสนา แห่งประเทศไทย

